

DIVINA COMEDIA-CEHENNEM – BİR OKUMA TEŐEBBÜŐÜ

Meliha Cemre Saruşık*

İlahi Komedya, okumadan önce bana çok Şey vaat etti. Dante, üç bölümünden oluşan (*Cehennem-Araf-Cennet*) bu Őiiri 1307-1321 yılları arasında yazmış. Latince değil İtalyanca olarak yazılan kitapta toplam dize sayısı 14.233.

Önsözde Dante'nin yaşamı, yaşadığı ortamın hâkim zihniyeti, çevresindeki insanlar, siyasi yaşamı ve diğer eserlerine ilişkin epeyce bilgi mevcut. Kitabın çevirmeni Rekin Teksoy, hukuk öğrenimi sonrasında yirmi yılı aşkın bir süre sinema sanatı ve sinema edebiyat ilişkileri dersleri vermiş, pek çok dergide sinema eleştirmenliği yapmış, 90'larda bir tv kanalında 601 hafta Sinema ve Edebiyat adlı programı sunmuş. Teksoy; tarih, sinema konulu ve genel ansiklopedilerde yayın yönetmenliğinin dışında Machiavelli, Italo Calvino, Italo Svevo, Cesare Pavese gibi İtalyan yazarlardan çeviriler yapmış, Boccacio'nun *Decameron*'unu eksiksiz olarak Türkçeye çevirdiği için İtalyan Cumhurbaşkanı'nca Őövalye sanı ile ödüllendirilmiş. Türkçe yazılmamış bir metni okurken çevirmen çok önem taşıyor. Cümleyle uyumsuz kelime tercihleri, Türkçe sözdizimine aykırı cümleler, çevrilen metnin bir tür çeviri kokusu taşımasına sebep oluyor. Kendi adıma, böyle bir hisse kapıldığım noktada, okumaya olan hevesimi sadece yazara olan hürmetim ya da konuya duyduğum merak nedeniyle sürdürebiliyorum. Bu rahatsızlığı sadece kitaplarda değil, dizi-film-belgesel izlediğimiz internet platformlarında da hissetmek olası. Oysa Rekin Teksoy'un çevirisi, ilk kez nazmen yapılan Türkçeleştirme olduğu için İtalyan Senatosu Çeviri Ödülü'ne layık görölmüş. Girişte bahsettiğim beklenti, bunları okuduktan sonra epeyce arttı elbette. *Cehennem*'i bitirdikten sonra ise dipnotları ile beraber rahatça okunan bu metnin değerini daha iyi anladım. Dante'nin kullandığı imgeleri Teksoy'un dipnotları olmadan anlamak, bu konuda bilgili olmayan okuru pes ettirebilecek ölçüde zor. Bütün bunlar nedeniyle 2012 yılında aramızdan ayrılan Rekin Teksoy'a buradan sonsuz saygılarımı sunmak istiyorum.

* İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakóltesi öğrencisi.

Buradan metne ilerleyecek olursam, okumaya başladığınızda sizi ilk Dante'nin tarih bilimine, coğrafya bilimine, Yunan mitolojisine ve Hristiyan teolojisine hakimiyetini çarpacağını söylemem gerekir. Dante, beşinci kantoda Truvalı Helen'den, Aşil'den, Paris'ten bahsediyor. Aynı şekilde Tristan'dan, Lancelot'tan da dem vuruyor; peygamberleri, dönemin Floransalı şairlerini, mitolojik canlıları anıyor. Dante Cehennem-Araf-Cennet gezisini şiirinde birinci tekil şahıs ağzından anlattığından her "durum", sizi de içine alıyor. Bunun bir diğer nedeni, öteki tarafa dair yoğun merak ve korkunun bir edebi eser hatta "şaheser" olarak elimize geçmiş olması ve bizim de buna duyduğumuz minnet duygusu belki. İnsanlar çok güzel söz söyleyene, çok güzel yazana, güzel şeyler yaratana her zaman insanlar saygı duyar, Dante gibileriye yüceltir. Alınan haz nedeniyle, her sayfasında dakikaların harcadığı bu eserde, ismi geçen herkesi de anmış oluyorsunuz. Ve onca hayranlıkla baktığımız Dante'nin bile aynı sizin gibi "Ölmek nedir, neden yaşıyoruz, öldükten sonra ne değişecek, ölümden sonrası sonsuzluk mudur?" sorularını sorduğunu görmenin verdiği özdeşlik hazzı, eserle bağınızı sıkılaştırıyor.

Rekin Teksoy, Dante'nin iç dünyasındaki kargaşanın çözümünü tanrıya sığınmakla bulduğunu söylüyor. *İlahi Komedyası'yı*, tam da bu nedenle kendine ve kendi gibi insanlara yol göstermek amacı ile yazmış:

"Tanrı'nın insanlar için öngördüğü iki amaç vardır. Bunlardan ilki yeryüzü mutluluğudur. İnsan ahlak kurallarına uyarak, insanlar düşünsel yeteneklerini geliştirerek bu amaca ulaşabilir. İkinci amaç ölümden sonraki sonsuz yaşamdır. İnsanın bu amaca ulaşması için de Tanrı'ya inanması, onun koyduğu kurallara uyması gerekir. Bu amaçların gerçekleşmesinde imparator ve papa yol gösterir. Ne var ki, insanın kendi kendine de yeryüzündeki davranışlarını düzenleyebilir, Tanrı'nın varlığının bilincine vararak, ruhunun ölümsüzlüğünü sağlayacak bir yaşam sürebilir. İşte iç dünyasının sesini dile getiren Dante, *İlahi Komedyası'da* şiir aracılığı ile insanlara bu yolları gösterir."

Belki de dini öğretilerin birbiri ile çelişmelerinin temelinde de bu çelişki yatıyordu. Bu tartışmaya ileride yeniden değinmek üzere, eserle devam etmek istiyorum.

Cehennem ve *Araf* düşsel gezileri boyunca anlatıcıya Latin şair Vergilius eşlik ediyor ve ismi "ustam", "yüce bilge" sıfatlarıyla anılıyor. *Cennet'te* ise Beatrice ile gezer zira

Vergilius, İsa'dan önce doğmuştur. Beatrice, Dante'nin âşık olduğu kadındır. Şair, İkinci kantoda Vergilius'a şunu der:

"Haydi git, süslü sözlerinle

Yardımcı ol, yardımcı ol ki ona,

İçim rahat etsin benim de.

Seni gönderen ben, Beatrice'yim;

Dönmeye can attığım yerden geldim;

Beni getirip böyle konuşturan, sevda.

Efendimizin yanına vardığımda

Senden övgüyle söz edeceğim ona."

Kitapta daireler arasındaki geçişler net olmamakla birlikte kantolarda mukimlerin kim olduğu, cezasının nasıl olduğu, oradakilerle sohbetlerle anlatıyor. İlginç bulduğum bir nokta, Dante'nin nefret diye bir günah tanımlamaması oldu. Tanrıya sövmeyi günah saymış (14. Kanto) ancak insanların nefret duygusuna yer vermemiş. Bunun, bilmediğim, derin Hristiyanca bir anlamı olduğu varsayımıyla devam ettiğim okumada en büyük cezanın vicdan azabı çekmek olarak tanımlanmasına çok sevindim. Bu bence de en büyük hatta, cehennemde değil daha yeryüzünde, yani yaşarken insanın kendisine verdiği bir cezadır. Ayrıca, çarmıha gerilmeden, Muhammet'in İsa'dan sonraki peygamber oluşunu isyankârlık olarak nitelermeye kadar, yapılan ince saptamaları, bugünün etiketler dünyasıyla kıyaslamamak mümkün değil. Zira her biri akli temel alan, ikna edici savlara dayanıyor.

Dante'nin gezisi sadece tarihte değil, coğrafyada da sürer... *Cehennem*'deki bir dairede yılanlar cezalandırırken, Libya'daki yılanlardan bahseder yazar. Libya yılanları ile övünmemelidir, Habeşistan ve Kızıldeniz'in üstünden (Arabistan'ı

kasteder) daha zehirli ve korkunç yılanlar vardır. Ayrıca zamanın coğrafya bilgilerine göre kuzey yarımkürede karaların, güney yarımkürede ise denizlerin olduğu bahis konusu edilmiş, Kudüs'ün karşılığı olan Araf Dağı, Güney Denizi'ne yerleştirilmiştir.

Dante, *Cehennem*'in sonlarına doğru, kitabın genelinde az yer verdiği lirik diline tekrar ve yoğun bir şekilde döner. Doruk noktalarından birinde, ikinci dairede gördüğü aşıklara birbirlerine içlerini açmadan önce sevdanın hangi belirtisi gizli duygularını ele verdiğini sorar, Francesca anlatmaya şöyle başlar:

"Ama sevdamızın nasıl filiz verdiğini

öğrenmek istiyorsan ille de,

anlatayım ağlayarak konuşan biri gibi.

Bir gün vakit geçsin diye

Lancelot'un sevda öyküsünü okuyorduk,

yalnızdık, art niyet taşımıyorduk

Okurken birçok kez gözlerimiz karşılaştı

birçok kez yüzlerimiz sarardı,

ama bir yer geldi, kendimizi tutamadık artık.

İstekli yüklü güler ağzı

sevgilisinin öptüğünü dinleyince,

yanımdan hiç ayrılmayacak sevgilim de,

Tir tir titreyerek öptü dudaklarımı.

Galehaut hem kitap, hem yazar oldu bize;

o gün başka bir şey okumadık."

Dante bunları duyduktan sonra, şöyle devam eder:

"Bunları anlatırken ruhlardan biri,

öteki ağlıyordu; hali öyle dokundu ki,

kendimden geçtim, ölüyordum sanki;

yere düştüm, ölü bir beden gibi."

Dairelere yolculuk bir dağa gidiş ve aşağıya doğru inme ile başlar. Sırası ile; Limbus, şehvet günahkarları, oburlar ve açgözlüler, cimriler ve savurganlar, öfkeye yenik düşenler, dini sapkınlar ve sahte peygamberler, şiddet yanlıları, sahtekârlar, hainler. Limbus'ta tanıdığımız filozoflar; Aristo, Sokrates, Platon, Diyojen vardır. Şehvet günahkârları Kleopatra, Truvalı Helen, Paris, Aşil'dir. Tüm dairelerde muhakkak bir Floransalı tanındık vardır, kimi sanatçılardan kimisi de politikacılarıdır. Son dairede, yani hainlerin olduğu yerde Lucifer bulunur. Bu dairedekileri Dante, kendilerine iyilik edenlere ihanet edenler olarak tanımlar. Cehennem'in 39. son kantosunda, Lucifer için Cennet'ten kovulmadan önce meleklerin en güzeli olduğunu söyler. Yaratıcısına baş kaldırdığında çirkinleşmiş, acılar ülkesinin hükümdarı olmuştur. Üç yüzü vardır ve öndeki yüzü kinin simgesi kırmızıdır. Diğer beyazla sarı arası bir renktir, güçsüzlüğünü simgeler. Diğer ise kapkaradır, bu da bilgisizliği simgeler.

"Her ağızda dişler bir günahkar öğütüyordu

bir değirmen gibi, böylece aynı anda

üç günahkar birden işkence görüyordu."

En büyük günahın cezasını çekenin Yahuda İskaryot olduğunu söyler Vergilius. Diğer isimler Iulius Caesar'ın evlatlığı Brutus ve Brutus ile Caesar'ı öldüren Cassius'tur. Kara yüzden bunlar sarkar.

Bu sahne, öyle etkileyiciydi ki, beni kendi yaşam tecrübeme döndürdü. Yıllar evvel, hala gazete okuduğumuz zamanlarda, otuz erkeğin 13 yaşındaki kız çocuğuna tecavüz etmesi ile ilgili bir haberi gazeteden okuduğumda, günah tanımının nasıl yapıldığını merak eder olmuştum. Günah neydi ki? "Kötü" davranışlar mı, "kötü" düşünceler mi? Gazetede ki adamlarla kırtasiyeciden kalem aşırılmış biri eş düzeyde mi günahkardı? Dante'nin cehenneminde günahların birbirinden ayrılması ve cezaların da farklılaşması o çocuk halimi dahi tatmin eder miydi bilmiyorum ama bir adalet kavramı inşa ettiği muhakkak.

Okumak, biraz da ona paralel olarak neler yaptığınızdan beslenen bir eylem. Dante'nin Cehennem'ini okurken, The Good Place adlı Amerikan yapımı diziyeye denk geldim. Michael Shur'un komedi türünde çektiği bu dizide yanlışlıkla cennete geldiği ve cehenneme yollanmamak için iyi olmaya çalışan bir kadın (Eleanor) ve ona bu konuda yardım etmeye çalışan bir felsefe profesörü (Chidi) var. Chidi, ahlak felsefesi ile ilgili tüm bildiklerini Rawls, Kant, Rousseau ve ilk kez ismini duyduğum Scanlon üzerinden Eleanor'a anlatmaya başlıyor. Dizinin adı, diziyeye göre Cenneti karşılıyor ve cehennem mimarı Michael tarafından, eski işkenceler yerine yeni işkence yöntemleri denemek amacı ile inşa edilmiş. Dizinin doruk noktalarından biri, tam Dantevari bir kriz: Mimar Michael'ın da etik derslerini aldıktan sonra ölüm kavramını anlayınca yaşadığı varoluş buhranı. O, çılgın atarak Chidi'nin kucağına yattıktan sonra Eleanor şunu diyor: "Ölümsüz bir varlık için çok hassas. Bir saniye ölümünü düşündü ve gerçeklikle bağını yitirdi."

Dante'ye dönecek olursak elimizde tarih, coğrafya, etik ve teolojiye dair tartışmalar eşliğinde ufak bir ansiklopedi olduğu pekâlâ söylenebilir. Bu anlamda hem tartışmayı hem bilgi edinmeyi sevenler için büyük bir eser bu.

Okumadan geriye kalanlar ışığında düşünüyorum. Kötü ve iyi ayrımı ne kadar rasyonel yapılabilir? Yaşamın en basit anlarında, mesela pazarda seçtiğim sebzelerin nereden geldiğini sorduğumda, bunu yapabilir miyim? Bu kriz döneminde mesela, ucuz fiyatlı marketlerde gördüğüm ürünlerin ne kadar kalsiyum disodyumlu, potasyum sorbatlı, monogliseritli olduğunu görüyorum ve çocukların bunları yediğini düşünmeden edemiyorum. Taze süt tadını bilmeyen, ağaçtan meyve koparmayan, şehir oksijeni dışında havayı tanımayan insanların sayısı artıyor. Fakirleşmek belki de bu yüzden, bu çağın dünyaya en büyük kötülüğü. Hatta onu

getirecek olan, şu anki yapıyı yıkacak olan, budur belki. Peki, o kıyamet anında iyinin kötünün kararı bütün bu kargaşa içinde nasıl verilecek?

Cehennem, çok genel anlamda, bana şayet bir yüce varlık (ki Dante'nin hitabıdır) varsa, bizi var ettiğini fakat sonra bizi kendimizle baş başa bıraktığını düşündürdü. Holokost'tun ne olduğunu, insanların cinsel "normal" takıntılarını, aç susuz ölen çocukların varlığını, ya da tek bir örnek tek örnek verirsem insanoğlunun birini öldürebilme yeteneğinin olduğunu gördükten sonra yüce gönülün (Dante'nin hitabı) müdahale etmemesinin mantığını bir türlü çözmek mümkün değil çünkü.